

УДК 811.161.2'271

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.14>

ТИПОЛОГІЯ ЛЕКСИЧНИХ НОМІНАЦІЙ У ФУТБОЛЬНОМУ ТЕЛЕРЕПОРТАЖІ

TYPOLOGY OF LEXICAL NOMINATIONS IN FOOTBALL TV REPORTING

Струганець П.Б.,

orcid.org/0000-0001-7066-1523

аспірант кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті проаналізовано типологію лексичних номінацій у футбольному телерепортажі. Увиразнено, що диференційною рисою футбольного телерепортажу (на відміну від інших медійних текстів) є значна частка термінологічних одиниць – словесних знаків різної номінативної природи. Термінологічні одиниці, використані в коментарях матчу на позначення предметів і понять галузі футболу, за ступенем спеціалізації їхньої семантики розподілено на загальноспортивні терміни, міжгалузеві спортивні терміни і власне футбольні терміни. Кожен футбольний телерепортаж відрізняється номенклатурними одиницями, вибір яких залежить від учасників гри. У коментарях фут-

больного матчу частотні такі неофіційні найменування гравців футбольних клубів, які утворені на основі герба футбольного клубу, прапора країни футбольного клубу, спортивної форми, характерних ознак місця розташування футбольного клубу та ін.

Зазначено, що футбольний телерепортаж відбиває живомовні тенденції: адаптацію іншомовних запозичень, утворення нових жаргонізмів (найчастотніше – неофіційних найменувань гравців футбольних клубів), проникнення крилатих висловів біблійного походження, просторічних елементів та ін. Висвітлено значення оцінної та емоційно-експресивної лексики, яка слугує вербалізації всіх деталей спортивної події, виражає позитивну чи негативну оцінку дій гравця, команди чи оцінку гри загалом. Підсумовано, що лексичні номінації у телерепортажі сприяють популярному і чіткому викладові, орієнтованому на швидке сприймання інформації про футбольний матч. Лексика у складі футбольного телерепортажу – відкрита множина, яка систематично оновлюється. Наголошено на потребі перманентного вивчення мови футболу.

Ключові слова: українська мова, репортаж, масмедіа, лексика, лексична номінація, термінологія, футбольні терміни, запозичення, оцінна та емоційно-експресивна лексика, фразеологізм, текст.

The article analyzes the typology of lexical nominations in football TV reporting. It is emphasized that a significant part of the terminological units – verbal signs of different nominative nature is a differentiating feature of the football television report (as opposed to other media texts). The terminological units used in match commentary to denote subjects and concepts in the field of football are divided into general sports terms, cross-industry sports terms and actual football terms according to the degree of specialization of their semantics. Each football TV report differs in nomenclature units, the choice of which depends on the participants of the game. In the comments of a football match, unofficial names of football club players, formed on the basis of the emblem of the football club, the flag of the country of the football club, sports uniform, characteristic features of the location of the football club, etc., are frequent.

It is noted that the football TV reportage reflects the trends of live speech: the adaptation of foreign borrowings, the formation of new jargonisms (most often – the unofficial names of football club players), the penetration of catchphrases of biblical origin, spatial elements, etc. The importance of evaluative and emotional-expressive vocabulary is highlighted, which serves to verbalize all the details of a sports event, expresses a positive or negative assessment of the actions of a player, a team, or an assessment of the game in general. It is concluded that the lexical nominations in the TV report contribute to a popular and clear presentation, focused on the quick perception of information about a football match. Vocabulary as part of a football TV report is an open set that is systematically updated. The need for permanent study of the language of football is emphasized.

Key words: Ukrainian language, reporting, mass media, vocabulary, lexical nomination, terminology, football terms, borrowing, evaluative and emotionally expressive vocabulary, phraseology, text.

Постановка проблеми. Футбол – одна із найпопулярніших спортивних ігор у світі, об'єкт зацікавлення не лише журналістів, великої кількості глядачів, а й науковців різних галузей. Зростання інтересу до мови футболу в сучасних умовах детермінували такі чинники: важливість якісного контенту державною мовою в ЗМІ; відкриття дедалі більшої кількості спортивних медійних платформ, порталів українською мовою; розширення футбольної глядацької аудиторії; обговорення спортивної проблематики в соціальних мережах. Попри увагу до футбольної термінології, футбольної лексики у формальному і неформальному дискурсах досі немає системного аналізу футбольного телерепортажу як жанру, в якому коментатор засобами слова передає всі етапи гри, вербалізує динаміку спортивного протистояння, осповодує емоції, що вирують на футбольному полі та на трибунах під час матчу. Усе це увиразнює актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системних розвідок про футбольну термінологію чи футбольну лексику української мови тривалий час не було, а такі лексичні одиниці потрапляли у поле зору дослідників крізь призму вивчення спортивного лексикону (дослідження М. М. Паночка [8], О. М. Вацеби [2], М. Т. Мартинюк [7], Т. А. Єщенко [3], І. М. Сушинської, П. Г. Давидова

[12]). В останнє десятиліття уже з'явилися комплексні студії, об'єктом вивчення яких слугувала власне футбольна термінологія чи футбольна лексика. Наприклад, Ю. Б. Струганець проаналізував семантичні, формально-структурні і функційні параметри футбольної лексики в українській мові початку XXI ст., зокрема встановив співвідношення понять «футбольна лексика» і «футбольна термінологія», розробив таксономію футбольних номінацій у мові спеціального призначення [10]. І. Р. Процик комплексно дослідила історію формування футбольної лексики, розвиток і функціонування цього сегмента словникового складу від часу зародження футболу в Україні в другій половині XIX ст. і донині; здійснила соціолінгвістичний аналіз специфіки функціонування української футбольної лексики в найрізноманітніших сферах, які пов'язані з футболом [9]. В. В. Максимчук опублікував низку статей, присвячених мові футболу, зокрема про неологізми футбольного дискурсу [6], відантропонімії деривати у футбольному інтернет-дискурсі [5].

Наша розвідка про футбольний телерепортаж передбачає аналіз ширшого спектра лексичних одиниць, аніж футбольна лексика і футбольна термінологія. Опираємось на позицію В. М. Барчука, який вважає, що спортивний репортаж віддзеркалює культуру суспільного мовлення [1].

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – проаналізувати типи лексичних номінацій у футбольному телерепортажі. Джерельною базою дослідження слугують репортажі українською мовою на каналах «Megogo 1» (MG1), «Megogo 2» (MG2), «Megogo 6» (MG6), «Setanta Sport» (SS), Телеканал «Футбол 1» (ТК «Футбол 1»), Телеканал «Футбол 2» (ТК «Футбол 2»), Суспільне Київ (СК).

Використано такі методи дослідження: поняттєво-лінгвальний – для аналізу поглядів мовознавців; метод суцільної вибірки – для виокремлення корпусу релевантних у дослідженні лексичних номінацій; функціональний метод – для інтерпретації параметрів мовних засобів у футбольному телерепортажі; описово-аналітичний – для трактування й узагальнення зібраного фактичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Один із обов'язкових ракурсів аналізу внутрішньоструктурної організації футбольного телерепортажу – вивчення складу, семантики, функційного навантаження лексичних номінацій як основи конкретного тексту (у нашому випадку – усного). Домінантною у змістотворенні коментаря футбольного матчу вважаємо термінологічну лексику. Футбольний термін – це лексична одиниця (однослівна, двокомпонентна чи багатоконпонентна), яка номінує предмет чи поняття футбольної сфери, має дефініцію і перебуває в системних зв'язках з іншими словами чи словосполученнями футбольної метамови. «Футбольний термін відповідає головним ознакам терміна, зокрема таким, як номінативність, системність, мовна нормативність, тенденція до однозначності в межах терміносистеми, змістова точність, стилістична нейтральність, дериваційний потенціал, відсутність експресії» [10, с. 161].

Термінологічні одиниці, використані у телерепортажах на позначення предметів і понять галузі футболу, за ступенем спеціалізації їхньої семантики розподіляємо (за традицією у термінологічних студіях) на три групи:

1) загальноспортивні терміни, наприклад: *арбітр* (Ну дуже-дуже сьогодні принципово-педантичний Сампая – бразильський **арбітр**, все до міліметра вимірює, усім футболістам дає чіткі вказівки, як потрібно грати (MG1, 21.11.22, 18:33); *заміна* (Я говорив про те, що це непряма **заміна** для Енера Валенсії... (СК, 20.11.22, 19:49); *перемога* (Нещодавно, насправді, два роки тому, у лютому 2021, на цьому стадіоні «Евертон» переміг з рахунком 2-0... Це єдина **перемога** у 24 матчах (SS, 13.02.23, 22:43); *поразка* (Історія

збірної Англії – це, здебільшого, історія **поразок** (MG1, 21.11.22, 16:45);

2) міжгалузеві спортивні терміни, як-от: *аут* (Гапко швиденько виконує цей **аут** (MG1, 21.11.22, 18:37); *м'яч* (Цікавий момент, але його залишає поза увагою арбітр через те, що **м'яч** в Уельсу залишається (MG1, 21.11.22, 21:44);

3) власне футбольні терміни, а саме: *корнер* (**Корнер** для команди Луї Вангала (MG1, 21.11.22, 18:37); *кутовий* (Нічого не змогли зі своїх **кутових** витягнути, хоча можливості були (СК, 28.11.22, 16:46); *вінгер* (Дуже цікавий футболіст, із спортивної сім'ї, тато у нього також був футболістом, грав на позиції **вінгера**, мама – баскетболістка, брат старший Лука – також професійний футболіст... (MG2, 22.04.23, 20:05); *форвард* (Важко уявити собі гру ось цього уже легендарного **форварда** без того, як він реагує на ці паси (MG1, 22.11.22, 19:09).

Такі лексичні одиниці активно задіяні для вербалізації денотативної інформації – перебігу процесу гри. Здебільшого акценти розставлено на елементах техніки гри.

Частку номінацій у футбольному телерепортажі складають екстрагалузеві термінологічні одиниці – із галузей техніки і виробництва, суспільно-політичної сфери, економіки, медицини, театральної сфери та ін. Інколи вже і важко з'ясувати, термінологія якої сфери слугувала донором. Для прикладу розглянемо екстрагалузеві терміни, запозичені із військового середовища: *атака* (Ось ця **атака** – найкраща для Аргентини у першій половині матчу (MG1, 26.11.22, 21:52); *контратака* (Які ж вони молодці, як же вони вилетіли у **контратаку**! (MG1, 21.11.22, 18:20); *оборона* (Однак зараз вони змушені перепасовуватися в **обороні**, адже варіантів особливо немає (MG1, 21.11.22, 21:23); *фланг* (Вдається йому витіснити Воткінса на **фланг** (SS, 18.02.23, 15:49). На нашу думку, транспозиція таких лексичних одиниць на стилістичній шкалі спричинена тим, що спортивні змагання (футбол у тому числі) ґрунтуються на протистоянні, боротьбі.

У футбольному телерепортажі спостерігаємо також використання термінологізованих загальноновживаних лексичних одиниць: *ворота* (Виходить сьогодні у старті малорезультативний нападник у цьому сезоні і з першої ж своєї спроби забиває у **ворота** «Бетіса» (MG1, 22.04.23, 15:05); *газон* (Подивись, жабкою м'яч пішов низом, **газоном**, з відскоком, точно в кут (MG1, 27.11.22, 18:44); *заявка* (Бернардескі сьогодні поза **заявкою** (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:45); *схема* (Видозмінив **схему** гри Максиміліано

Алегрі (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:46). Наведені приклади увиразнюють полісемію лексики сучасної української літературної мови, хоча в контексті адресант одразу «розпізнає» термінологічну семантику.

Термінологічна лексика у складі футбольного телерепортажу – відкрита множина, яка систематично оновлюється. «Розширення системи понять футболу передовсім пов'язане зі стрімким зростанням популярності футбольних видовищ, комерціалізацією цього виду спорту, які можна кваліфікувати як позаспортивні чинники змін, а також власне футбольні фактори – збільшення розмаїття тактичних засобів, які використовують футболісти під час гри, поява нових футбольних інституцій і посилення уваги до питань збереження здоров'я гравців, що пов'язане зі застосуванням медичної допомоги» [9, с. 195].

Кожен футбольний телерепортаж відрізняється номенклатурними одиницями, вибір яких залежить від учасників гри. Це назви футбольних клубів (*Не хочуть гравці «Cini» відкладати справу* (ТК «Футбол 1», 06.05.19, 23:14); назви гравців за належністю до тієї чи тієї футбольної команди: *Мадридці не відряджають туди до чужого майданчика велику кількість футболістів* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:16).

За нашими спостереженнями, у коментарях футбольного матчу частотні неофіційні найменування гравців футбольних клубів, утворені на основі герба клубу: *Заганяють зараз «орлята» своїх опонентів* (MG6, 20.04.23, 23:18) (Орлята – головний символ футбольного клубу «Ніцца», зображений на гербі клубу); прапора країни футбольного клубу: *І зверніть увагу, коли є вихід в атаку від «Ель трі», яка обмежена кількістю ресурсів у них задіяна* (MG1, 26.11.22, 21:16) (Збірна Мексики отримала прізвисько «Ель трі» від свого національного прапора із трьох кольорів); спортивної форми: *Загалом, за той матч лише одного разу був удар у площину воріт саме у «матрацників»* (MG2, 28.08.23, 23:10) (на початку ХХ-го століття клуб мав фінансові труднощі, тому замовили форму із найдешевшої тканини, з якої шили матраци); характерних ознак місця розташування футбольного клубу: *Після красивої, елегантної атаки парижани забивають* (MG1, 21.04.23, 22:09) («ПСЖ» – клуб із Парижу, столиці Франції).

У футбольному телерепортажі функціонують також жаргонізми, які позначають специфічні для футболу технічні елементи гри. Жаргонізм *передача «на гланди»* означає незручну для партнера з команди передачу м'яча: *Ух, яка передача назад!*

У нас би її назвали студентською, «на гланди», але технічний Мартінес обробив цю передачу (MG1, 22.11.22, 13:36).

Коментатори матчів уживають і просторічні елементи: *Подивіться, що вони тут робили: вони рубалися, різали один одного* (MG1, 21.02.23, 22:38); *Слухай, насправді я здивований, як «Реал» вилазить з такої дуже важкої ситуації* (MG1, 21.02.23, 22:39).

У футбольному телерепортажі функційно навантажені іншомовні запозичення. Диференціюємо іншомовізви на два типи: 1) лексичні одиниці, які належать до футбольної термінології і 2) загальновживані лексичні одиниці. Наприклад, футбольні терміни іншомовного походження *аут*, *суперсейв*, *фланг* слугують відображенням процесу гри: *Ганко швиденько виконує цей аут* (MG1, 21.11.22, 18:37), *Суперсейв у виконанні Войцеха Щенсного* (MG1, 22.11.22, 19:22); *Белешинський знову з головою, опущеною донизу, несеться по своєму флангу* (MG1, 22.11.22, 19:43). Іншомовні запозичення, які стали загальновживаними, інколи виконують експресивну функцію, як-от: *перфектно*, коли футболісти зіграли якісно в ігровому епізоді: *Ми маємо зіграти перфектно, якщо хочемо перемогти* (ТК «Футбол 2», 13.02.18, 22:27); *квінтесенція* на позначення ігрового епізоду, який є ключовим на тому чи тому етапі гри: *Це квінтесенція цього божевільного першого тайму* (ТК «Футбол 2», 13.02.18, 22:34).

Вагома частка номінацій у футбольному телерепортажі – оцінна та емоційно-експресивна лексика. На думку Ю. В. Калужинської, позитивно-і негативнооцінна лексика – «один із способів вираження ставлення мовця до предметів навколишньої дійсності» [4, с. 15], у нашій розвідці – для оцінки гри на футбольному полі. Позитивна оцінка вербалізує позитивне ставлення до подій, вчинків, осіб, ситуацій. Наприклад, коментатор схвально оцінює гру футболістів: *Дуже круто відіграв зараз Тім Рім* (MG1, 21.11.22, 21:42); *Крамарич – браво! Класно розганяє атаку Андрей Крамарич* (MG1, 27.11.22, 18:38); *Які ж вони молодці, як же вони вилетіли у контратаку!* (MG1, 21.11.22, 18:20). Негативна оцінка виражає, відповідно, негативне ставлення до подій, вчинків, осіб, ситуацій: *Нічого не змогли зі своїх кутових витягнути, хоча можливості були* (СК, 28.11.22, 16:46); *Асенсіо не зовсім вдало прийняв м'яч* (MG1, 27.11.22, 21:04); *Яка ж грамотна передача, але ось тут підвела техніка Серхіо Гвардіола* (MG2, 21.04.23, 22:26).

Футбольний репортаж засвідчує виражальні функції фразеологізмів, які відображають

народну мудрість, правила поведінки: *пан або пропав* – «ризикуючи, домогтися усього бажаного або все втратити» (*Зараз Аргентина налаштована «пан або пропав», немає другого шансу, вони вже використали ліміт своїх помилок* (MG1, 26.11.22, 21:20); *не пасти задніх* – «не відставати від когось, не поступатися перед кимсь у чому-небудь» (...в «Юнайтед» теж Далот там **не пасе задніх**. І на поле виходить, користь приносить (СК, 02.12.22, 17:10). Журналісти в коментарях використовують вислови біблійного походження, які стали крилатими в українській мові. *Манна небесна* – «те, що легко дістається; щось бажане, приємне і т. ін.» [11], наприклад: *Якщо дивитися на розвиток подій у сьогоднішньому поєдинку, я думаю, що тут нічия буде як манна небесна* (СК, 20.11.22, 19:29). *Покласти на вітар* – «самовіддано працювати в ім'я чогось», наприклад: *Вся логістика клубного футболу, фактично, була покладена на вітар того, щоб національна збірна підготувалася якнайкраще* (СК, 20.11.22, 19:39).

Висновки. Лексичні номінації в телерепортажі сприяють популярному і чіткому викладові, орієнтованому на швидке сприймання інформації про футбольний матч. Диференційною рисою текстів футбольного телерепортажу (на відміну від інших медійних текстів) є значна частка термінологічних одиниць – словесних знаків різної номінативної природи.

Футбольний телерепортаж відбиває живомовні тенденції: адаптацію іншомовних запозичень, утворення нових жаргонізмів (найчастотніше – неофіційних найменувань гравців футбольних клубів), проникнення крилатих висловів біблійного походження, просторічних елементів та ін. Емоційно-оцінна лексика слугує вербалізації всіх деталей спортивної події, виражає позитивну чи негативну оцінку дій гравця, команди чи оцінку гри загалом.

Увага до мови футболу в сучасний період зростає з огляду на велику глядацьку аудиторію спортивної гри та в контексті важливості дотримання літературних норм у цій сфері мовної діяльності соціуму. Тому проблематика потребує подальшого наукового вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барчук В. Спортивний репортаж як дзеркало суспільного мовлення (на матеріалі футбольних телетрансляцій). *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт, 2015. С. 15–24.*
2. Вацеба О. Розвиток української спортивної термінології в ХХ ст. *Проблеми української науково-технічної термінології: тези доповідей 4-ої Міжнародної наукової конференції*. Львів: ДУ «Львівська політехніка», 1996. С. 146–147.
3. Єщенко Т. Український жаргон спортивних уболівальників. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Вип. 13 / укл.: А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк: ДонНУ, 2005. С. 250–255.
4. Калужинська Ю. В. Лексико-словотвірна вербалізація негативної оцінки в мові української газетної періодики початку ХХІ сторіччя: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2017. 259 с.
5. Максимчук В. В. Відантропонімі деривати у футбольному інтернет-дискурсі. *Philology in EU countries and Ukraine at the modern stage: Conference proceedings*. December 21–22, 2018. Baia Mare: Izdevniecība «Baltija Publishing». S. 35–39.
6. Максимчук В. В. Неологізми футбольного дискурсу як об'єкт лексикографічного опису. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острого: Національний університет «Острозька академія», 2015. Вип. 57. С. 85–89.
7. Мартинюк М. Функціонування української спортової лексики у вищій школі. *Вісник Львівського університету*. Вип. 34. Ч. 1. Серія «Філологія». Львів, 2004. С. 478–481.
8. Паночко М. М. Семантика спортивних термінів як результат метафоризації. *Дослідження з словотвору та лексикографії*. Київ: Вища школа, 1995. С. 90–92.
9. Процик І. Р. Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсах: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2020. 788 с.
10. Струганець Ю. Футбол у вимірі слова: монографія. Beau Bassin: LAMBERT Academic Publishing, 2018. 197 с.
11. Словник української мови: у 20-ти т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; наук. кер. проекту В. А. Широков. Київ: Наук. думка, 2010–2021. Т. 1–13.
12. Сушинська І., Давидов П. Структурно-семантична типологія спортивної лексики у текстах публіцистичного стилю. *Молода спортивна наука України*. 2008. Т. І. С. 359–364.